

VLAAMSE GEMEENSCHAP

MINISTERIE VAN ONDERWIJS

DEELTIJDS KUNSTONDERWIJS

STUDIERICHTING MUZIEK

MINIMUMLEERPLAN

SAMENZANG

juli 1990

MINIMUMLEERPLAN SAMENZANG LAGERE GRAAD

TEN GELEIDE

Reeds voor de aanvang van zijn muziekstudies komt de leerling dagelijks in contact met muziek o.m. door het zingen tijdens het spel en in de klas, door radio, T.V., musicerende familieleden enz.

Dergelijke ervaringen zijn belangrijk voor het ontdekken en aanmoedigen van de muzikale aanleg. Ze ondersteunen ook de motivatie om muziek te willen "leren" d.w.z. vaardigheden te verwerven die tot kennis en kunde leiden.

Doorheen het hele leerproces moet de belangstelling van de leerling voor de muziek als dusdanig aangewakkerd en gaande gehouden worden. In de lagere graad is het ideale middel hiertoe de cursus samenzang waar de leerling van meet af aan en zonder voorkennis volwaardig kan musiceren.

Vooruitlopend op de technische en theoretische ontwikkeling in de AMV en de instrument- of zangles, worden hier reeds alle elementen in praktijk gebracht die kenmerkend zijn voor de ernstige muziekbeoefening: Beleving, expressie, gehoor, gevoel, reactie, aanpassingsvermogen, inzet, volharding, inzicht in en respect voor het muzikale gegeven, beheersing en afwerking.

Het vak samenzang heeft dus een dubbele betekenis, enerzijds als muzikale praktijk, anderzijds als stimulerend steunvak voor de AMV en de gekozen specialiteit. In het besef dat het enthousiasme voor en de beleving van muziek de onmisbare drijfveren zijn van een volgehouden studie, mogen er dan ook hoge verwachtingen gesteld worden aan de pedagogische en muzikale invulling van het vak samenzang.

A. DOELSTELLINGEN

De ontwikkeling van het zingend musiceren door:

- integratie van het individu in het gemeenschappelijk proces van verkenning, beleving en uiting
- aanscherpen van auditieve en visuele reactie en interactie
- functionele toepassing van ademhaling, stem, articulatie
- ontwikkeling van muzikaliteit, expressie, vormgevoel, esthetiek
- leggen van verbanden tussen tekst en muziek
- integratie van spontane uiting en beheerste weergave
- beleving van meerstemmigheid als een totaal gebeuren
- vorming van de muzikale smaak
- verwerven van een liedrepertoire

B. LEERINHOUD

Lagere graad 1 en 2, jongeren

a) eenstemmige muziek

b) elementaire meerstemmigheid:

- ritmische of melodische stem + ritmisch ostinato
- melodie + melodisch ostinato (onder- of bovenstem)
- eenvoudige meerstemmige slotwendingen (kadens)
- ritmische canon
- melodie + liggende toon of bourdon (liggend, zwevend)
- melodie + V-I begeleiding
- melodie + gebroken/staande drieklank
- melodie + tweestemmig ostinato (ritmisch en/of melodisch)
- mengvormen

c) meerstemmigheid:

- ritmisch tweestemmig
- melodische canons:
 - niet als canon gecomponeerd
 - originele canon
 - refreincanon
- twee zelfstandige melodieën (o.m. met parafonie, diafonie, imiterende stemmen...)
- mengvormen

Lagere graad 3 en 4, jongeren

a) eenstemmige muziek

b) elementaire meerstemmigheid

- zie lagere graad 1 en 2
- quodlibet (2- à 3-stemmig)

c) meerstemmigheid

- homofone en contrapuntische tweestemmigheid
- twee- tot vierstemmige canon, eventueel met ritmisch en/of melodisch ostinato
- drie zelfstandige stemmen:
 - . combinatie van ritmische en melodische stemmen
 - . drie zelfstandige melodische stemmen, homofoon en contrapuntisch

Lagere graad 1,2 en 3, volwassenen

Zie lagere graad 1 tot 4, kinderen

Bij de volwassenen zal men sneller komen tot zelfstandige meerstemmigheid dan bij kinderen. Naargelang van de samenstelling van de klas zijn tal van combinaties mogelijk:

- gelijke of gemengde stemmen
- twee- tot vierstemmigheid
- zuiver vokaal of met obligaatbegeleiding.

C. EVALUATIE

Er zijn geen examens. De evaluatie gebeurt door de leerkracht. Het bijhouden van een individuele evaluatiefiche per leerling is verplichtend.

D. EXEMPLARISCHE WERKEN

Verzamelbundels:

**Aloeëtte koorboek en liedblaadjes
De Notenboom**

**A. Defoort e.a. - Lied om lied
De Garve**

**A. Defoort, F. Herman, J. Wuytack - Musica 1,2,3
De Garve**

**H. Dirken, Liedboek
Halewijnstichting**

**P. François en J. Ghesquière - Liederkrans
Orion**

**Liedblaadjes
Musicerende Jeugd**

**R. Smaling - Nederlandse volklieder en nieuw
Het Spectrum**

**S. Van Vaerenberg, J. Wuytack - Meerstemmig zingen
Musicerende Jeugd**

**VDCV - Zangblaadjes
Volksdanscentrale voor Vlaanderen**

**F. en N. Zaat - Hoy, een lied!
Stichting ter bevordering van de muzikale vorming**

E. TOELICHTINGEN EN AANBEVELINGEN

1. Benadering van de leerinhoud

Lagere graad 1 en 2, jongeren

1. Doelgroep:

Eerste en tweede jaar AMV (vanaf 8 jaar).

2. Beginsituatie

De leesvaardigheid is nog onbestaande of zeer beperkt, zodat het zingen op het gehoor voor de hand ligt. Vanuit hun natuurlijke muzikaliteit en spontaneïteit zijn de jongeren wel in staat om zingend te musiceren.

3. Werkwijze

Aanleggen en ontwikkelen van:

- functionele ademhaling en stemgebruik
- articulatie van klinkers en medeklinkers
- actief gehoor
- beleving van metrum en ritme
- aanvoelen van zinsbouw en structuur
- gevoel voor klank, sfeer, karakter, expressie
- geheugen
- esthetiek

Attitudevorming:

- samenwerking
- concentratie
- beheersing

Het eenstemmig a capella zingen is de regel; instrumentale of ritmische begeleiding wordt eerder sporadisch toegevoegd. Meerstemmigheid in haar meest elementaire vormen (liggende noot, bourdon, ostinaat) wordt ingeschakeld naar gelang van het groeiend vermogen van de kinderen.

Met acht- tot negenjarigen zijn canons doorgaans nog niet op een verantwoorde wijze te realiseren.

Met de klemtoon op het zingend musiceren komen regelmatig ook doelgerichte oefeningen voor de boven genoemde deelaspecten aan bod, al dan niet in spelvorm.

Bewegen en uitbeelden zijn hulpmiddelen om geleidelijk aan te evolueren van spel naar beheerst kunnen.

De gebruikte tessituur mag zich niet a priori beperken tot de stemomvang van de leerkracht; deze ligt veelal te laag t.o.v. de kinderstem. Vertrekkend van bv. de toonruimte f' - d'' wordt de tessituur aanvankelijk vooral uitgebreid naar de hoogte toe. Voor wat de laagte betreft is er voorzichtigheid geboden omdat de lagere klanken op zeer jonge leeftijd gewoonlijk niet haalbaar zijn zonder druk op de stem. Het zich vast zingen in het borstregister belet de ontwikkeling van de volledige stem (hoge resonanties).

4. Oefen- en liedmateriaal

Vooraf in het beginstadium is de improvisatie een nuttig pedagogisch middel: voor- en nazingen van een motief; vraag en antwoord, echo; nabootsen van geluiden; klinkend uitbeelden van situaties en kleine verhaaltjes; articulatiespelletjes, ritmische cellen e.d.

De liederen sluiten bij voorkeur aan bij de belevingswereld van de kinderen. Aanvankelijk kiest men eenvoudige structuren bv. kinderliederen, pas later gaat men geleidelijk over tot complexere vormen om het geheugen en doorzettingsvermogen te ontwikkelen.

De moeilijkheidsgraad is afhankelijk van het kunnen van de groep.

Genres:

- teksten (rijmpjes, gezegden, spreuken, gedichtjes)
- oude en hedendaagse volksliederen
- volkse liederen en eenvoudige kunstliederen
- ev. canons
- originele koorwerkjes

Het zwaartepunt ligt bij Nederlandstalige liederen. Andere talen komen hoogstens occasioneel aan bod.

Lagere graad 3 en 4, jongeren

1. Doelgroep

Jongeren van het derde en vierde jaar AMV (vanaf 10 jaar).

2. Beginsituatie

De leerlingen zijn minstens 10 jaar en hebben reeds muzikale ervaring opgedaan: AMV, samenzang, instrumentaal onderricht.

3. Werkwijze

De doelstellingen zijn in wezen dezelfde als in de basisjaren. Zonder dat het spelement hoeft te verdwijnen, is de werking toch bewuster op afwerking en uitvoering gericht.

Het eenstemmig zingen blijft zijn betekenis behouden, maar nu wordt ook de meerstemmigheid verder ontwikkeld, zodat men uiteindelijk tot instudering en afwerking van koorwerken komt. De partituur begint een belangrijkere, maar geenszins exclusieve rol te spelen, als visueel hulpmiddel, geheugensteun en stimulant.

De solmisatielettergrepen worden zoveel mogelijk vermeden ten gunste van het zingen op vokalen en met tekst, om het voorstellingsvermogen van intervallen en samenklanken en het inwendig horen te bevorderen.

De meeste kinderen van deze leeftijd beschikken nog over een vrij uitgebreide stemtessituur die regelmatig ten volle dient gebruikt te worden. Alle leerlingen worden beurtelings betrokken bij het uitvoeren zowel van de melodievoerende als van de aanvullende partijen.

Instrumentale en/of ritmische begeleiding, colla parte of als tegenstem, komt nu ook meer aan bod.

De esthetische kwaliteit van de vertolking, met inbegrip van de sensibilisering voor tekst en tekstzegging, komt bewust aan de orde.

Parallel met de musiceervreugde wordt de geest van artistieke groepswerking ontwikkeld.

Vokale improvisatie wordt ten zeerste aanbevolen om het gehoor, het reactievermogen en de creativiteit te ontwikkelen.

4. Oefen- en liedmateriaal

Genres:

- eenstemmige liederen
- spreekkoren
- meerstemmigheid in homofone en polyfone vormen
- oorspronkelijke koorwerken
- kindercantates
- koorsuites.

Het occasioneel gebruik van niet-Nederlandstalige liederen kan voor de leerlingen verrijkend zijn.

Evaluatie:

De evaluatiefiche brengt verslag uit over de regelmaat en inzet, het aanpassingsvermogen en de houding in de groep. De individuele stemkwaliteit hoeft niet beoordeeld te worden, tenzij om nuttige aanbevelingen te verstrekken.

II. Algemene wenken

Samenzang als gemeenschappelijke muzikale activiteit

Samenzang is de elementaire vorm van koorzang. De inbreng van de individuele stem is belangrijk; het globale resultaat ontstaat echter uit de samenwerking van alle stemmen. Belangrijk is de ervaring dat men door het zingen in groep meer kan bereiken dan elk individu op zich.

Homogeniteit

Eén van de fundamentele technische doelstellingen is het bereiken van homogeniteit: in het stemgebruik, de articulatie en de toepassing van de verschillende parameters van de muziek (o.m. toonhoogte, agogiek, dynamiek, timbre). Het uiteindelijke doel is de gemeenschappelijke expressie.

Beheersing

Elke artistieke uiting is gekenmerkt door het samengaan van natuurlijke spontaneïteit met beheersing en dosering van de gebruikte middelen. Men streeft naar een weliswaar ongekunstelde, doch verzorgde realisatie van alle elementen die deel uitmaken van het zingen zelf, het lied en zijn inhoud.

Beleving en afwerking

Beleving is het hoofddoel van het zingend musiceren. Afwerking op gebied van muzikaliteit en expressie en esthetische verfijning moeten de samenzang echter verheffen tot een musicievorm met een algemene muziekpedagogische en artistieke waarde.

Tekst en muziek

Het muzikale gegeven van het lied en de tekst waarop het gecomponeerd is, zijn in wezen onafscheidbaar. Beide elementen vullen elkaar aan, werken wederzijds verklarend en hebben een gelijkberechtigende functie. Daarom wordt er ook veel aandacht besteed aan de tekstinhoud en -expressie.

Luistervaardigheid

Een groep van zangers maakt nog geen ensemble. Een homogeen resultaat kan pas ontstaan door de bereidheid om *met elkaar* te zingen d.w.z. dat elk individu zijn persoonlijke inbreng afstemt op het geheel.

Dit veronderstelt een systematische ontwikkeling van de luistervaardigheid en het aanpassingsvermogen.

Partituur

Zingen van het blad veronderstelt dat de leerling leesvaardig is en dat het vermogen om de partituur zingend te realiseren reeds verworven is. Tijdens de eerste jaren zal de leerkracht de liederen vooral auditief aanleren en memoriseren. Op die manier kan de leerling zijn volle aandacht richten op de leiding, het eigen stemgebruik en de homogeniteit binnen de groep.

De partituur wordt geleidelijk aan ingeschakeld, aanvankelijk als geheugensteun. Pas in een later stadium gebruikt men de partituur in haar eigenlijke functie nl. als *uitgangspunt* voor de realisatie van het muzikale gegeven.

Dirigeertechniek

De leraar samenzang dient er zich van bewust te zijn dat het verklaren, illustreren, aanwakkeren enz. langs de verbale weg wel onmisbaar is tijdens de verkenning en instudering. Op de ogenblikken van "uitvoering" echter moet hij de gewenste technische en muzikale impulsen kunnen veruitwendigen via een functionele directietechniek. Hoe begrijpelijker en communicatiever deze impulsen zijn, des te directer en efficiënter de reactie van de zingende groep zal zijn.

Het leiden van samenzang vereist nl. veel meer dan maatslaan. Een volwaardige directietechniek bevat naast technische elementen (inzet, tempobepaling, maatwisseling, cesuur, fermate, afslag ...), ook expressieve (karakter, sfeer, dynamiek, expressie, tekstinterpretatie...).

Meerstemmigheid

Het vroegtijdig gebruik van (elementaire) meerstemmigheid is nuttig voor de ontwikkeling van een correcte intonatie en het harmonisch gehoor (gevoel).

"Juiste" intonatie is een betrekkelijk relatief gegeven (cfr. de evolutie van de historische stemmingsystemen). De ervaring van "juist" zingen kan slechts concreet opgedaan worden door het "vergelijkend" horen van op elkaar betrokken samenklanken. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de relatie metrum-ritme in homoritmische en complementaire structuren.

Ademhaling, stemgebruik, articulatie

Het gezonde, natuurlijke zingen begint met de beheersing van de ademhaling. Verder dient de menselijke stem ontgonnen te worden als medium ("instrument") van het zingen. De rol van de klinkers en medeklinkers als klankdragende en articulerende elementen moet verduidelijkt en ingeoeft worden. In hun onderling samenwerken vormen ze de basis zowel van de verklanking als dusdanig, als van de expressie.

Het is noodzakelijk de leerling voortdurend te sensibiliseren voor het gebruik van het hele lichaam als instrument. Dit is een fundamentele ervaring voor elk zingend mens.

Stemtessituur

Terwijl de stemmen van adolescenten en volwassenen aan zekere beperkingen in omvang onderworpen zijn, naar gelang van het stemtype, beschikken de kinderen tot aan de puberteit over uitgebreidere tessituren. Elk kind moet geregeld de kans krijgen om geregeld ook vrij hoge en lage stemliggingen te gebruiken. Tot aan de genoemde leeftijd zou het dus pedagogisch fout zijn de kinderen definitief in te delen in sopranen, mezzo-sopranen en alten. Integendeel, zij moeten vaak van stempartij verwisselen om een al te vroegtijdige beperking tegen te gaan. Deze werkwijze bevordert ook de ontwikkeling van de muzikaliteit.

Bijzonder nadelig voor de kinderen is het zich vast zingen in de stemtessituur van de leerkracht die meestal bij voorbaat te laag is (gemuteerde, gerijpte stem). Een instrument of een goed zingend kind uit de groep kan soms een beter voorbeeld geven dan het volgens kinderen "onnatuurlijk" stemgebruik van de leerkracht.

Vorming van de smaak

De muzikale indrukken die het jonge kind ontvangt, zijn bepalend voor de vorming van zijn esthetisch gevoel. De gekozen liederen moeten vanzelfsprekend aanleunen bij zijn leefwereld en bevattingsvermogen, maar zij dienen ook waardebepalend te zijn voor zijn verdere muzikale evolutie.

Repertoire

De bekende (en minder bekende) kinder- en volksliederen vormen een uitgebreid en veelzijdig basisrepertoire. Ook tussen de hedendaagse liederen vindt men een grote voorraad aan muzikaal en esthetisch verantwoord materiaal.

De bevattelijkheid qua tekstinhoud is echter niet te veronachtzamen. Ouderwetse teksten werken vaak lachwekkend op kinderen, onderwerpen uit een ver verleden stuiten op onbegrip. Aan de andere kant wordt de eigentijdse leef- en belevingswereld van het kind vaak tekort gedaan. Niet alles wat "mooi" is, wordt door kinderen als dusdanig ervaren.

Muzikale modeverschijnselen lonen dikwijls de moeite niet om er op in te gaan. Gezien de overvloed in het aanbod aan goede literatuur, is het niet moeilijk om voor elke leeftijdsgroep geschikt materiaal te vinden. Ook kan de creativiteit van de leerkracht en van de leerlingen gestimuleerd worden door het zelf vinden van teksten, melodieën en begeleidingsvormen.